

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 129 2008

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala, samt även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till Otto.Fischer@littvet.uu.se. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2009 och för recensioner 1 september 2009.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil.

Abstracts har språkgranskats av Magnus Ullén.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 978-91-87666-26-1

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2009

definitivt framme vid Baudelaires blottade hjärta, denna sällsamma blandning av konkursbo och fröodlingsanstalt”. Det är ändå ofrånkomligt att associationerna till Baudelaires lyrik blir mer och mer långsökta ju närmare författarna rör sig vårt eget nu och poetens konstfärdighet, som hade ett så tydligt grepp om en stor andel sekelskiftesförfattare, känns snarare som en nostalgisk hälsning och en lätt fläkt från en svunnen tid. En dikt blir inte baudelairisk bara för att hans namn nämns i en strof och när Sjöblad i inledningen återkopplar till enkätfrågan från sin avhandling om hur svenska författare tagit emot Baudelaire, liknar svaren de som kommer från isländska författare som får frågan hur de blivit påverkade av Laxness: Frågan är överflödig. Laxness genomsyrar hela den isländska litteraturen och hans ande svävar över varje person som gör anspråk på att författa. Och så svarar Tranströmer på Sjöblads fråga genom att säga: ”Läser man en dikt av någon 1900-talspoet – som skenbart är aktuellare än B. – så får man ändå i sig något av honom, så som man får i sig kvicksilver när man äter gädda”.

Med tanke på att nuet, vårt och Baudelaires, blir det styrande kriteriet som håller ihop det redaktionella materialet, som jag inte anser vara så brokigt som vissa av dagspressens recensenter låtit påstå, blir ändå Lars Nybergs text om sambanden mellan Baudelaire, Swinburne, Wilde och Eliot, ett inlägg som tyvärr hamnar utanför helheten. Vi är här långt ifrån det svenska nuet som Tommy Olofsson inleder med. Även Baudelaires nu hamnar i bakgrunden och det är snarare Baudelaires väg till England som står i centrum. Texten är på flera sätt förtjänstfull, då vi får en nyanserad bild av Swinburnes sporadiska kontakt med Baudelaire och hans modiga tilltag att i berömande ordalag introducera ”en bok som blivit fäld för sedlighetsåtal” i sitt hemland, där tiden ännu inte var mogen för Baudelaires skandalösa moral. Dessutom presenteras Wildes dandyism och Eliots klassicism i ljuset av dandyn och klassicisten Baudelaire. På så sätt belyser texten genom tre olika författarskap de enligt Antoine Compagnon viktigaste dragen hos Baudelaire: romantikern, dandyn och klassicisten.

Icke desto mindre sätter Nybergs artikel fingret på det problematiska med att redigera en antologi och ställer frågorna hur stram redaktören egentligen ska vara i sina riktlinjer till de medverkande och huruvida en enhetlighet är betydelsefull för läsvärdet. Med överseende för detta och för vissa upprepande påståenden som skulle kunna tonas ned från redaktionellt håll är föreliggande antologi en guld-

gruva för den som vill få en mer nyanserad bild av Baudelaire. Den största behållningen av samlingsvolymen är att man får fördjupad insikt i Baudelaires erfarenhetsvärld och kompromisslösa estetiska attityd. Hans obevklighet när det gällde att utsätta sinnen för det ytterst nya och moderna i tillvaron, kan fungera som inspiration och ”Råd till unga författare” (Baudelaire 1846) för ännu många generationer. Därmed blir titelcitaten ur nämnda text extra talande: ”Utan poesi – aldrig!”.

Ylva Lindberg

Birgitta Holm, *Victoria Benedictsson*. Natur & Kultur. Stockholm 2007.

Benedictssons författarskap är högaktuellt. År 2007 spelades *Den Bergtagna* (*Enchantement*) för första gången på London National Theatre och gjorde succé, i Sverige hade dramat nypremiär på Galeasen/Strindbergs intima teater och pjäsen (samt novellen) utkom i nyutgåva på Umeåförlaget Atrium, med förord av Birgitta Holm (2008). Inom den litteraturvetenskapliga forskningen har under 2007–2008 utkommit tre studier: Birgitta Holms *Victoria Benedictsson* (2007), Kirsti Tuohelas finska avhandling om melankolin i 1870–1900-talets skönlitteratur, där Benedictsson är ett av tre exempel (2008), Lisbeth Larssons monografi om Benedictssons arkiv och författarskap (2008), en fjärde är på väg med Nina Björks kommande avhandling *Fria själar* om Locke, Mill och Benedictsson (hösten 2008), där *Pengar* och *Stora Boken* läses på nytt.

Benedictssons författarskap hör utan tvekan till en av de mest utforskade av 1880-talets svenska författare, Strindberg undantagen. Ett tiotal avhandlingar från Sverige, Danmark, Finland, Tyskland och USA har ägnats författarskapet från Sten Linders (1930) till idag, ett stort antal monografier och biografier har utkommit och författarskapet är representerat i samtliga svenska litteraturhistorier från Schüek & Warburg (1916) till *Nordisk kvinnohistoria* (1993). Som Anna Williams (1997) visat har Benedictssons författarskap genomgående behandlats erkännansamt, men det var de mer konventionella texterna som folklivsskildringarna som först värderades högst, medan litteraturen med könspolitiskt sprängstoff (*Pengar*, *Fru Marianne*, *Den bergtagna*, *Stora boken*, ”Ur mörket”) framförallt lyftes fram av den feministiska lit-

teraturforskningen på 1970–80-talet och det är just den som sedan dess ägnats mest uppmärksamhet.

Det var under kvinnolitteraturforskningens period som Birgitta Holm grep sig an sitt stora projekt ”Romanens mödrar”, först med Fredrika Bremerstudien (1981), därefter med boken om Selma Lagerlöf (1984) och senare med den Augustynomineerade *Sara Lidman – i liv och text* (1998). Boken om Victoria Benedictsson var planerad som nummer två i serien, men kom att dröja, och Holm förklarar: ”det kan ta emot att gå in i Victoria Benedictssons värld” (s. 16). Två gånger hejdade hon sig. Det är därför glädjande att Birgitta Holm bestämde sig för att återigen återvända till författarskapet vilket resulterat i *Victoria Benedictsson* i Natur & Kulturs serie ”Litterära profiler”.

Natur & Kulturs serie, under ledning av Björn Håkansson, riktar sig till en bredare publik och författas av olika svenska skribenter; litteraturforskare, kulturjournalister eller författare. I serien har det numer utgivits tjugo monografier varav sex om kvinnliga författare: Lagerlöf, Boye, Bremer, Krusenstjerna, Södergran och Benedictsson. Likt de tidigare verken följer den senare en kronologisk upplägning. Den börjar med Victoria Bruzelius födelse 1850 på gården Charlottenberg i första kapitlet ”Preludier” och avslutas med hennes begravning i Köpenhamn 1888 i en kort ”Epilog”. Däremellan behandlas Benedictssons liv och verk i nio kapitel från följetongsdebuten med ”Sirenen från Skåne” till den sista romanen *Modern*, som utkom postumt.

Det är välkänd dramatik: från barndom till självmord, från faderns nekande till konstnärnsbanan, till giftermålet med den betydligt äldre postmästaren från Hörby, till det komplicerade förhållandet med Georg Brandes och kamraten Axel Lundegårds stöd och inblandning, varvat med spännande och välskrivna läsningar av Benedictssons samtliga verk, där det ledigt hänvisas mellan texterna och till tidigare forskning, som Holm är väl insatt i. Därefter följer en kronologisk förteckning över viktiga årtal i Benedictssons liv samt en litteratur- och bildförteckning och ett personregister. Precis som i de övriga biografierna förses brödtexten inte med noter, men denna gång har en ny modell valts som går under kapitelrubriken: ”Istället för noter”. Det betyder i sak att inga referenser ges, utan istället har ett manuskript lämnats av boken till Benedictssons arkiv vid Lunds universitetsbibliotek, där hänvisningar till citat och referat markerats ”vid så gott som alla tillfällen” (s. 227). Det är förvisso en bra

service för specialintresserade kommande forskare som har möjlighet att resa dit och betydligt bättre än ingenting, men jag måste erkänna att jag saknar den vetenskapliga notapparaten och frågan är om inte boken nu blir mindre användbar än den förtjänar. För häri ryms intressanta analyser, associativa tankebanor, nya uppslag, i en engagerad och rapp stil.

I det första kapitlet ”Sirenen från Skåne” redogör Birgitta Holm förtjänstfullt för Benedictssons förarbeten till den officiella debuten med *Från Skåne* 1884. Med litteratursociologiska-, genus- och textanalytiska perspektiv framkommer en målmedveten författare, som långt före mötet med Lundegård, var fullt upptagen med att skriva och finna olika strategier att komma fram i den litterära offentligheten. Genom olika signaturer, genom kontakt med manliga tidningsredaktörer och med olika texttyper sökte hon efter mentorer, biktfäder, hjälpare. Följetongen *Sirenen* skickades exempelvis till *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* redan 1876. Redaktören Carl Herslow, kom med goda råd och publicerade romanen i 27 nummer hösten samma år under pseudonymen Tardif (den senkomne). Benedictsson var då 26 år, gift, styvmor och mor. Texten om den unga Isabell är melodramatisk, men inte särskilt lyckad, snarast ”ett fiasko”, hävdar Holm (s. 28). Däremot pekar denna ”postkontorsroman” framåt genom dess realistiska inslag från en värld där männen hade makten att bedöma och där spår av sexuella övergrepp, kan skönjas i fiktiv form. Det var också de realistiska dragen som Herslow uppskattade och uppmuntrade. När Benedictsson senare blev sängliggande 1881–1882 på grund av såväl fysiska som psykiska åkommor har den tidigare forskningen poängterat att en radikal förändring kunde äga rum och att författarskapet nu genomgick en omvändelse till den nya litteraturen. Holm däremot, argumenterar övertygande att det snarare är fråga om en kontinuerlighet i författarskapet och att tidigare utlagda spår från exempelvis följetongen *Sirenen* och annotationsmalnackorna från 1876 och framåt genom sjukdomsåren fick en möjlighet att fördjupas.

Ett annat intressant kapitel är analysen av romanen *Pengar*, där Holm pekar på en rad ambivalenser och hur vägen ur dessa följeriktigt blir att den unga Selma Berg bryter upp. I den omdiskuterade slutscenen befinner sig paret, som så ofta hos Benedictsson, på resande fot. Selma har tankar om självmord som en möjlig utväg, men känner omedelbart ”en kärnsund naturs motvilja” (s. 198, Natur & Kul-

turs upplaga 1997) mot detta. Istället riktar hon sig utåt genom att skriva ett brev till kusinen Rickard och be om arbete. Hon har bestämt sig, hon vill leva och "hela hennes varelse genomströmmades av den ungdomskraftig egoism, som ropar: 'plats, jag måste leva.'" (s. 199) Först därefter klär hon av sig och blåser ut ljuset. Det är fråga om en uppgörelse i slutet och en möjlig öppning ges till att Selma kommer att lämna maken. Texten läses därmed som en emancipationsroman, som pekar mot ett patriarkat i förfall. Men romanen har också ett annat slut. I detta slut, troligen bortredigerat av Lundegård, lämnar inte Selma sin man utan försonas genom att, som Holm konstaterar, "besegra honom inom äkten-skapet." (s. 103) Först när maken somnat för Selma en diskussion med sig själv, om sin rätt att bli försörjd trots att hon inte vill uppfylla de äkten-skapliga plikterna. Att lyfta fram också detta slut är intressant och Holm har en tydlig poäng i att detta slut ligger betydligt närmare Benedictssons eget liv, och kanske är bättre.

En förändring av slutet finns också i den tryckta versionen av den kanske minst lästa och minst analyserade romanen *Modern*. Också här är huvudpersonen en kvinna, fru Zimmerman, som efter att ha återvänt och tagit upp kontakten med sin vuxne son beslutar sig för att lämna Stockholm och gå i landsflykt. I slutscenen står den ensamma modern, klädd i svart i aktern på en båt. Hon är på väg och romanens slutord lyder: "Kampen var slut". I det originalmanuskript, som Holm citerar och illustrerar på bild i faksimile, visar det sig emellertid att det finns ytterligare ett slut, där meningen som följer lyder: "Men hon skulle aldrig bedja om tillgift för det hon sett sant." (s. 220) Här har Holm återigen en viktig kommentar. *Modern* slutar inte med en uppgiven ton utan knyter snarare an till författarskapets motto om "Sanning och arbete". Sanningen som drivkraft. Att lyfta fram de olika slutet i *Pengar* och *Modern* är spännande och här hade Holm kunnat gå ännu mer i närmkamp med källorna och diskuterat varför Axel Lundegård valt att utesluta och redigera på detta vis. Vad vann han på det?

I kapitlet "Ateljékritik" och på flera andra ställen i studien diskuteras samarbetet mellan Lundegård och Benedictsson. Det rör sig om en väl utvecklad författarfirma, som efter Benedictsson alltför tidiga död togs över i Lundegårds egen regi. Holm tar upp hur olika kapitel gick i skytteltrafik mellan dem, hur Axel uppmuntrade och kom med synpunkter och hur Victoria kommenterade hans texter. "Utbytet innebär en enda arbetslycka", (s. 107) tolkar

Holm samarbetet. Men uppstod det aldrig konflikter? Hur gick ateljékritiken till?

Slutligen något om melankolin som löper genom Benedictsson liv och texter. Studien stödjer sig på bland annat Julia Kristevas *Soleil noir: dépression et mélancolie* (1987) vars teori om förlustens och sorgens betydelse för ett melankoliskt tillstånd fungerar väl. Holm pekar på den bristande moders-kärleken sedan barnsben och hur Benedictsson utvecklade en klyvnad mellan "självförakt och mansidealiserings" (s. 79). Denna klyvnad förefaller rimlig sett i exempelvis relation till hennes komplicerade förhållande till män (fadern, maken, Brandes, Lundegård) och hennes destruktiva förhållande till sin egen kropp (självsvält, självmord). Holms intressanta bok pekar på genomgående ambivalenser och påtagliga dubbelheter som finns i Victoria Benedictsson/Ernst Ahlgrens liv och litteratur, där just det svaga och sårbara möter en påtalig styrka och självständighet.

Anna Nordenstam

Egil Törnqvist & Birgitta Steene, *Strindberg on Drama and Theatre. A Source Book. Selected, translated, and edited by Egil Törnqvist and Birgitta Steene*. Amsterdam University Press. Amsterdam 2007.

Strindberg on Drama and Theatre är en efterlängtd volym för framför allt alla icke svenskspråkiga som intresserar sig för Strindbergs tankar om drama och teater. Två av Strindbergsforskningens mest framstående namn, Egil Törnqvist och Birgitta Steene, har tillsammans försett den engelsktalande världen med utvalda delar av August Strindbergs brev, essäer, recensioner och övriga texter som handlar om dramatik. Törnqvist är, enligt förordet, huvudsakligen ansvarig för urvalet och redigeringen och Steene främst den som översatt materialet till amerikansk engelska. Tilläggs bör att Törnqvist och Steene är särskilt lämpade för denna uppgift eftersom de har mångårig erfarenhet av den internationella Strindbergsforskningen utanför Sverige, Törnqvist vid University of Amsterdam och Steene vid University of Washington.

För många är Strindbergs förord till *Fröken Julie*, liksom "Erinran", den korta förtexten till *Ett drömspel*, kända exempel på dramatikers dramakommentarer, kanske av det enkla skälet att dessa två texter nästan alltid trycks i alla svenska och